

РЕЦЕНЗИЯ

**ЗА ТРУДА НА ВИКТОРИЯ ПЕТРОВА КИРИЛОВА,
ДОКТОРАНТ НА САМОСТОЯТЕЛНА ПОДГОТОВКА ПО ПРОФЕСИОНАЛНО
НАПРАВЛЕНИЕ 2.1 ФИЛОЛОГИЯ – ТЕОРИЯ НА ЛИТЕРАТУРАТА**

***КАНТ И ПО СЛЕДИТЕ НА ИЗГУБЕНОТО ВРЕМЕ
ОТ МАРСЕЛ ПРУСТ***

От Проф. д-р Стоян Атанасов

Виктория Кирилова е посветила дисертационен труд на въпрос, досега неспоменаван в огромния масив критически изследвания върху Марсел Пруст – вкуса според Кант и в романа на Пруст *По следите на изгубеното време*. Тази необичайна гледна точка на изследването заслужава особено внимание поне по две причини: 1) доколкото ми е известно, в критиката по света подобен въпрос не е изследван; 2) дисертацията на Кирилова е първото мащабно изследване в България, посветено на Марсел Пруст – един от великите френски писатели.

Получих труда в електронен вид. Текстът съдържа 712 316 знака, тоест 395 стандартни страници. В някои от препратките на настоящата рецензия и в подробните си работни бележки (които ще спестя тук, но бих могъл да използвам по време на защитата) следвам именно електронния вариант на предоставения ми текст.

Обект на изследването и коментарите на авторката са главно две заглавия: философското съчинение на Кант *Критика на способността за съждение* и романът на Пруст *По следите на изгубеното време*. Всъщност от романа на Пруст, който съдържа седем части, Кирилова разглежда първата – *На път към Суан*, и последната – *Преоткритото време*¹. В количествено отношение тези две части представляват не повече от една четвърт от романа. Авторката не дава обяснение за своя избор и за пропуснатите други пет части от шедьовъра на Пруст. Всъщност не е трудно да се досетим защо Кирилова се е ограничила с въпросните две части. Основният проблем, с който тя се занимава, е за *вкус*, а повод за

¹ Смятам, че е по-правилно френското заглавие *Le temps retrouvé* да се преведе като *Намереното време*, за да се предаде на български опозицията спрямо „изгубеното време” от общото заглавие на романа. На този въпрос Кирилова се спира на с. 21 в бел. 36, без да изказва категорично мнение в полза на единия или на другия преводен вариант на заглавието.

него в романа на Пруст намираме наистина в *На път към Суан* и в *Преоткритото време*. В тези две части разказвачът описва свое преживяване, което ще изиграе съществена роля в осмислянето на въпроса за житейското време и за писателското призвание. В *На път към Суан* Марсел – с това име е назован разказвачът, който не бива да отъждествяваме изцяло с Марсел Пруст, – описва как, потопявайки в чай една масленка, наричана „мадленка”, в съзнанието му изплува селцето Комбре, където той е прекарвал много дни от своето детство и с което са свързани основополагащи спомени. Комбре напомня на Марсел за хора и преживявания, които стават отправна точка за неговия роман. Не е излишно да се знае, че действието на този роман се простира почти върху целия живот на разказвача и в него се появяват над 200 герои. В *Преоткритото време* епизодът с мадленката става повод вече не за завръщане към детството на Марсел, а към преживяното от бъдещия писател и към промените, настъпили с времето у неговите герои, пък и у него самия.

Виктория Кирилова се спира обстойно на момента на вкусването на „мадленката”. С основание тя прави връзка между това чисто сетивно усещане и последиците от него в съзнанието на разказвача. В тези последици тя вижда преход от вкусването към *вкуса* като категория на съждението според терминологията на Кант.

Всеки читател на Пруст би се запитал: каква е връзката, неизследвана досега, между Кант и Пруст? В подкрепа на такава връзка на приемственост Кирилова споменава, че в своята биография на Пруст, авторитетният критик Жан-Ив Тадие² говори за привързаността на гимназиста Марсел Пруст към своя учител по философия Дарлю, който бил голям почитател на философията на Кант. Тадие не сочи никакви данни Пруст да е познавал съчинението на Кант *Критика на способността за съждение*³ Доколкото ми е известно, Пруст споменава един-единствен път Кант в късната си статия (от 1919 г.) за стила на Флобер. С други думи, за пряка приемственост между Пруст и Кант не може да се говори със сигурност. Подобна връзка е възможна само по линия на анализа на идеи. Тъкмо с това се е заела Виктория Кирилова. Намирам подобен подход за напълно легитимен. В съвременното

² Под ръководството на Тадие парижкото издателство „Галимар” публикува през 1987 г. последния вариант на романа на Пруст. Изданието на Тадие в поредицата „Плеяда” на изд. „Галимар” е считано за най-авторитетното критическо издание на *По следите на изгубеното време*.

³ За пръв път съчинението на Кант излиза на френски език в 1846 г., тоест Пруст, роден в 1871 г., би могъл да го познава.

литературознание – особено в сравнителното – е общоприета практика да се търсят паралели и сходства между творби, които са се игнорирани във времето и в пространството. Начинанието на Кирилова по принцип разширява мисловните граници, които обикновено поставяме и на романа на Пруст, и на философията на Кант.

Какви са особеностите на вкуса като естетическа категория? Той носи наслада, не се свежда нито до субективното съждение, нито до чисто обективното явление, а стои някъде между двете. Кирилова разглежда вкуса и като метафора. Посветила е много страници на възгледите за метафората от Аристотел през Роман Якобсон до Жерар Женет⁴ и Пол Рикьор. Вкусът в романа на Пруст има пряка връзка и с неволната памет, ключово понятие за френския писател. Кирилова изяснява обстойно и тази взаимозависимост.

Авторката не е ограничила своето изследване само по линията Кант-Пруст. Посветила е отделни глави на английските философи от 18 век, чиито възгледи подготвят почвата за идеите на Кант. Специална глава Кирилова и посветила и на статията на Монтескьо за вкуса, публикувана в Енциклопедията на Дидро и Д'Аламбер, най-забележителният труд от епохата на Просвещението. Потърсила е пресечни точки и с мислители от 20 век, например с философа Анри Бергсон, който преразглежда идеите на Кант за метафизиката и за трансцендентното. Анкетата на Кирилова включва и представяне на книгата на френския философ Жил Делюз *Пруст и знаците*. Всички тези и други части от изложението на пръв поглед нямат връзка с основния въпрос за вкуса. Кирилова обаче е потърсила, според мен убедително, такава връзка⁵. Тези изследователски усилия на дисертантката заслужават признание и дават основание тя да получи образователната и научна степен „Доктор“.

В същото време трудът страда от недостатъци, които не мога да премълча. По количество те са много и не бих могъл да се спирам на всеки от тях конкретно. Затова ще ги обобща в четири групи.

⁴ В дисертацията си Кирилова говори за книгата на Жерар Женет *Фигури. Пруст палимпсест* (която понякога нарича погрешно само *Пруст палимпсест*) в българския превод на Мирияна Янакиева. Не познавам тази публикация на български и не мога да я коментирам. Длъжен съм обаче да уточня, че такава заглавие сред книгите на Жерар Женет, публикувани на френски език, не съществува. В три от тях има глави за Пруст, но никоя не е озаглавена „Пруст палимпсест“. Имам предвид следните книги: *Figures II* (1969) съдържа главата „Пруст и непряката реч“; *Figures III* (1972) съдържа главата „Метонимия у Пруст“, докато в *Palimpsestes* (1982) две части от книгата са свързани с Пруст, но не са обособени с отделни заглавия.

⁵ Изключение в това отношение са редовете, посветени на нашумялата преди години статия на Ролан Барт „Смъртта на автора“. От сравнително подробното представяне на въпросната статия от Кирилова (вж. с. 71 и следващите) не става ясно с какво Барт осветлява въпроса за вкуса в творчеството на Пруст.

1. Подходът на дисертантката е по същество философски, а не литературоведски. Показателен за този подход е и фактът, че Кирилова се позовава много повече на философи, отколкото на литературоведи. А последните са значително повече от философите, писали за Пруст. Кирилова е игнорирала редица проникновени анализи на литературоведи, от които дисертацията само би спечелила. От пространното изложение на Кирилова читателят не получава дори и обща представа за романа на Пруст. Смятам, че осмислянето на една художествена творба с помощта на философски категории е желателно и би могло да бъде плодотворно при условие, че то държи сметка за цялостния смисъл на творбата, а не само за неин отделен аспект. Сред смущаващите пропуски в романа на Пруст ще спомена образите на Суан и на Шарлюс – двама естети, които обаче не достигат до творчеството, към което се стреми разказвачът Марсел. Суан и Шарлюс имат изискан вкус, но той е по-скоро пречка, отколкото предпоставка за оригинално художествено съзидание. След пропуските, достойни за съжаление, ще посоча и *Намереното време*. Макар че Кирилова цитира немалко откъси от този роман, тя не го коментира цялостно. А това би било от особено значение за нейната теза за вкуса. Защото тъкмо в *Намереното време* Пруст излага възгледите си за романа и за изкуството изобщо. Това е истинският контекст, в който Кирилова би следвало да положи наблюденията си за вкуса.

2. Изказът на Кирилова нерядко е труден за възприемане. Тя смесва сложни синтактични конструкции с разговорни изрази. Тази стиллова нехомогенност говори за лош езиков вкус. Освен това трудът изобилства с неразбираеми фрази поради погрешна пунктуация, съмнителна употреба на предлози, липса на определителен член или неправилно наличие на такъв, изпуснати или грешно изписани думи, необясними повторения.

3. Изложението кръжи натрапчиво около въпросите за вкуса, метафората, същността (така и не става ясно за каква същност става дума), насладата. Логическата връзка между многото глави на дисертацията не е изяснена. Читателят остава с впечатлението за рапсодия, в която едни и същи идеи се излагат, без авторката да може да излезе от техния омагьосан кръг. В този смисъл изложението подхожда по-скоро за философско есе или за импресия, отколкото за научна аргументация. „Заклучението” от 4 страници е твърде сумарно.

4. Критическият апарат страда от много недостатъци: липсва еднакъв подход при изписването на цитираните съчинения. Бележките под линия

говорят за неспазване на елементарни изисквания към един академичен труд. Библиографията в края на дисертацията (по-правилно би било тя да се нарича „Цитирана литература“) съдържа заглавия, които не се споменават в изложението. За сметка на това много други заглавия, за които Кирилова говори в своя труд, отсъстват от „Библиографията“. Често Кирилова излага идеите на някой автор по определен въпрос, без да споменава конкретно негово съчинение. Така можем само да се питаме къде Якобсон говори за метафората (вж. с. 111-112), къде Дерида и Сосюр излагат възгледите си за езика и за знака (вж. с. 115 и следващите). Подобен стил се среща в беседи пред широката публика, но за дисертация е недопустим.

Всичко това разклаща сериозно доверието в твърденията на авторката. На практика предложеният труд има характер на чернова, която се нуждае от ново изчитане и от необходимите корекции, за да се избегнат множеството пропуски, технически и фактически⁶ грешки.

Авторефератът отговаря по своето съдържание на дисертацията, но и в него се срещат горепосочените слабости на изказа.

Заключение. Длъжен съм да отделя зърното от плевата. След като въпросният труд е допуснат до официална защита от първичното звено, смятам, че можем да приемем компромисно и неговите несъвършенства. По-важен ми се струва приносът на Кирилова в критическите ни представи за Марсел Пруст. Виждам го в новата перспектива за вкуса, която той разкрива. Тази перспектива има безспорната заслуга да насочи и други изследователи към тази проблематика. Тя свидетелства и за трайни интелектуални усилия на авторката. Всичко това ми дава основание да предложа на Виктория Кирилова да се присъди научната и образователната степен „Доктор“.

9.09.2018 г.

Проф. д-р Стоян Атанасов

⁶ Ето два примера за фактически грешки: на с. 115 Кирилова споменава в курсив, тоест като заглавие на книга, публикацията на Жак Дерида *Структурата, знакът, играта* (от 1966 г.). Такова заглавие на книга от Дерида не съществува; на с. 118 книгата на Ролан Барт *Camera lucida* е спомената само с подзаглавието ѝ на български – *Записка за фотографията*. По същия начин процедира Кирилова, говорейки (на с. 118) за *Пруст палимпсест* като за заглавие на книга от Жерар Женет. Такава книга на Женет също няма. При подобни подвеждащи неточности читателят не би могъл да открие цитираните източници.